Monika KORDOWSKA

Uniwersytet Warszawski

Sylwia KULCZYK

Uniwersytet Warszawski

NATURA DLA MIESZCZUCHA – ROLA MIEJSKICH MUZEÓW PRZYRODNICZYCH W POPULARYZACJI I EDUKACJI PRZYRODNICZEJ

1. Wstęp

Wizyty w muzeach są jedną z podstawowych form aktywności krajoznawczej. Placówki te nie tylko są miejscem gromadzenia i przechowywania zbiorów, ale mają też istotny wpływ na kształtowanie świadomości i postaw społecznych. Kulturotwórcza rola muzeów nie odnosi się wyłącznie do aspektów historycznych czy artystycznych. Obejmuje ona również kształtowanie relacji człowieka z przyrodą. Wydaje się, że ta ostatnia funkcja ma szczególne znaczenie współcześnie, kiedy powszechnie obserwuje się rozluźnienie więzów łączących ludzi z naturą. Zjawisko to jest ściśle związane z postępującą urbanizacją (Balmford i in., 2009) i obejmuje coraz większą część społeczeństwa. Jak podaje Organizacja Narodów Zjednoczonych, już 74% Europejczyków mieszka w miastach (United Nations, 2018). Poza negatywnym wpływem na zdrowie (Abraham, Sommerhalder, Abel, 2010) brak kontaktu z przyrodą grozi utratą zdobywanej przez pokolenia wiedzy o gospodarczym i kulturowym znaczeniu poszczególnych elementów przyrodniczych, straceniem umiejętności odpowiedzialnego korzystania z dóbr przyrody oraz brakiem świadomości kluczowej roli elementów przyrodniczych w życiu na Ziemi. Z tego względu opisywane zjawisko uważane jest za istotne zagrożenie cywilizacyjne (Soga, Gaston, 2016).

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka polskich muzeów przyrodniczych znajdujących się w miastach, a w szczególności odpowiedź na pytanie, czy i w jaki sposób placówki te przyczyniają się do zachowania bądź odbudowania powiązań między człowiekiem a środowiskiem

przyrodniczym. Podstawą wyodrębnienia muzeów przyrodniczych spośród wszystkich tego typu placówek w kraju były: publikacja książkowa *1000 muzeów w Polsce. Przewodnik* (Folga-Januszewska, 2011), dane pozyskane z Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (2019) oraz wykaz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2019). Szczegółowe informacje dotyczące poszczególnych obiektów pozyskano ze stron internetowych zidentyfikowanych obiektów w październiku 2019 r. W wybranych miejscach autorki były osobiście i zgromadziły na ich temat dokumentację opisową i fotograficzną.

2. Muzeum przyrodnicze zamiast przyrody?

Muzeum, definiowane przez Międzynarodową Radę Muzeów jako „trwale istniejąca instytucja, która nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku, służąca społeczeństwu i jego rozwojowi, otwarta dla publiczności, która pozyskuje, konserwuje, udostępnia i wystawia w celu badawczym, edukacyjnym lub dla rozrywki materialne i niematerialne świadectwa ludzi oraz ich środowiska” (Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów, 2018, s. 2), powszechnie uważane jest za potencjalną atrakcję turystyczną, a jednocześnie miejsce o dużym znaczeniu edukacyjnym. Jak podkreślają Stasiak i Włodarczyk (2013), warunkiem efektywnego pełnienia tej funkcji jest sposób komunikowania się z odbiorcami. Charakter współczesnego społeczeństwa wymusza zmianę profilu muzeum z informacyjnego na performatywny. Muzeum powinno być zatem placówką interaktywną, angażującą odwiedzających – wciągającą ich do dialogu, pobudzającą do dociekań, zadawania pytań oraz samodzielnego poszukiwania odpowiedzi (Stasiak, 2006). Stasiak zauważa również, że muzeum należy traktować jednocześnie jako obiekt będący indywidualnym produktem turystycznym i jako część większej całości, z którą wiąże je specyfika miejsca (np. historia budynku, w którym ulokowane są zbiory), wydarzenia (wizyty w muzeum często towarzyszą np. konferencjom), szlaku (ekspozycja muzealna może być elementem zaplanowanej trasy turystycznej) oraz imprezy (składowa pakietu usług turystycznych) (Stasiak, 2000).

Początków polskiego muzealnictwa upatruje się w powstałych w XVI i XVII w. kolekcjach władców i magnatów (Jędrusiak, 2009). Oprócz dzieł sztuki i książek zbiory te obejmowały również okazy przyrodnicze, przede wszystkim zwierzęta lub ich części oraz minerały. W XIX w. w Promnicach na miejscu starego dworku Promnitzów wzniesiono Zameczek Myśliwski, w którym prezentowano trofea myśliwskie w postaci poroży

jeleni, gromadzono tam także martwe zwierzęta, które odpowiednio spreparowane zdobiły wnętrza pomieszczeń (Kluss, Kruczek, 2010). Z kolei w tzw. zamku w Kórniku T. Działyński zebrał sporą kolekcję minerałów (1874 r.) – miała ona być zaczątkiem projektowanego przez J. Działyńskiego muzeum historii naturalnej (Kąsinowska, 1998).

Na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego (2019) wyjaśniono pojęcie muzeum przyrodniczego bardzo lapidarnie, opisując je jako obiekt, w którym gromadzone są okazy przyrody. Znacznie bardziej rozbudowaną definicję przedstawiła Kordowska (2015, s. 26), według której:

muzeum przyrodnicze to instytucja, która pozyskuje, konserwuje i udostępnia zbiory, złożone z żywych lub martwych okazów przyrody, może prowadzić badania naukowe z dziedziny nauk przyrodniczych; ponadto przekazuje wiedzę o zebranych zbiorach w sposób przystępny dla zwiedzających w postaci działań edukacyjnych, ale także edukacji w formie rozrywki.

Jak wynika z tego zapisu, bezpośrednia łączność z naturą, realizowana choćby poprzez ulokowanie zbiorów *in situ* na terenie cennym przyrodniczo, nie jest immanentną cechą zbiorów przyrodniczych. Co więcej, placówki muzealne (czy – w skromniejszej wersji – ośrodki edukacji ekologicznej), zlokalizowane np. w parkach narodowych, mają znacznie krótszą historię aniżeli kolekcje przyrodnicze przywożone z całego świata do znaczących ośrodków miejskich (np. Museum of Natural History w Londynie). W 2015 r. M. Kordowska zidentyfikowała w Polsce 83 muzea przyrodnicze. Więcej niż połowa z nich jest oddalona o ponad godzinę drogi samochodem od obszarów cennych przyrodniczo. Specyfikę omawianych placówek, sprowadzającą się do konieczności atrakcyjnego zaprezentowania przyrody niejako nieobecnej w danym miejscu, dostrzegli też Lijewski, Mikułowski i Wyrzykowski (2008), którzy w swojej klasyfikacji walorów turystycznych Polski muzea przyrodnicze umieścili w kategorii „walorów przyrodniczych utworzonych przez człowieka”.

3. Specyfika miejskich muzeów przyrodniczych

3.1. Lokalizacja

Autorki artykułu ustaliły, że 30 placówek muzealnych o charakterze przyrodniczym znajduje się w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców. Obiekty te są położone poza obszarami bogatymi w walory przyrodnicze,

także w dużych aglomeracjach miejskich, np. w Warszawie, Wrocławiu czy Krakowie (rys. 1). Muzea przyrodnicze rozmieszczone są w miastach na terenie całego kraju. Największa ich liczba znajduje się w województwie małopolskim i mazowieckim – po sześć obiektów w Krakowie i Warszawie. W większości pozostałych miast znajduje się od jednego do dwóch obiektów muzealnych. W województwach kujawsko-pomorskim, lubuskim i podkarpackim w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców nie ma żadnych muzeów przyrodniczych (rys. 1).

Miejskie muzea przyrodnicze są zazwyczaj położone w znacznej odległości od atrakcji przyrodniczych. Z tego powodu może być trudno przyciągnąć w takie miejsca zwiedzających szczególnie zainteresowanych przyrodą. O ich popularności decyduje nie tylko wartość zgromadzo-

Rysunek 1. Rozmieszczenie muzeów przyrodniczych w polskich miastach
Źródło: opracowanie własne

nych zbiorów, ale również efektywna promocja i kreowanie pozytywnego wizerunku (Stasiak, 2007). Często muzea te różnią się od obiektów umiejscowionych na obszarach cennych przyrodniczo pod względem funkcji edukacyjnej i rozrywkowej. Specyficzna jest również ich lokalizacja w samym mieście. Siedzibami tego typu muzeów są zazwyczaj budynki uczelni lub innych państwowych instytucji naukowych, np. Polskiej Akademii Nauk lub Państwowego Instytutu Geologicznego – jednostki te są także odpowiedzialne za zarządzanie takimi muzeami.

3.2. Rodzaje kolekcji przyrodniczych

Zidentyfikowane muzea przyrodnicze różnią się między sobą przede wszystkim rodzajami kolekcji przyrodniczych, ich wielkością, oryginalnością oraz sposobami prezentacji. W muzeach wyróżniono pięć typów kolekcji przyrodniczych, obejmujących okazy: fauny, flory, bursztynu oraz geologiczne i paleontologiczne. Na rys. 2 zaprezentowano popularność poszczególnych grup.

Rysunek 2. Popularność rodzajów kolekcji przyrodniczych w miejskich muzeach przyrodniczych

Źródło: opracowanie własne

Najczęściej spotykanym rodzajem kolekcji przyrodniczych są zbiory okazów geologicznych (minerałów, skał i złóż), prezentowane w różnych formach. Małe okazy są umieszczane w gablotach zarówno otwartych, jak i całkowicie oszklonych. Z kolei duże skały rozmieszcza się w salach wystawowych bez dodatkowych zabezpieczeń, a także na świeżym powietrzu w tzw. lapidariach (fot. 1). Podczas zajęć edukacyjnych odwiedzający mogą dotykać wybranych do tego celu okazów.

Fotografia 1. Lapidarium obok Muzeum Geologicznego
Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie
Źródło: M. Kordowska (listopad 2019)

Drugą, równie liczną, grupę kolekcji stanowią wystawy, na których są prezentowane zbiory paleontologiczne, w głównej mierze skamieniałości przewodnie różnych epok, tj. zachowane w skałach fragmenty kości i szczątki roślin. W tych kolekcjach szczególną popularnością cieszą się wystawy związane z dinozaurami i zwierzętami prehistorycznymi, a zwłaszcza ich szkielety. Pokażne okazy można zobaczyć m.in. w Muzeum Geologicznym Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie (fot. 2). Tego typu obiekty są szczególnie atrakcyjne dla dzieci.

Popularne są również kolekcje fauny, najliczniej występujące w muzeach zoologicznych i przyrodniczych. Obejmują zbiory okazów fauny,

Fotografia 2. Szkielet nosorożca i mamuta włochatego
w Muzeum Geologicznym
Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie
Źródło: M. Kordowska (listopad 2019)

czyli preparowane zwierzęta lub ich części, takie jak: kości, skorupki, pióra, rogi lub poroża, a także kolekcje bezkręgowców. Często są prezentowane w postaci dioram, na których zwierzęta zostały pokazane w ich naturalnym środowisku (fot. 3, 4). Takie wystawy mają duże znaczenie w miastach, gdzie nie ma bezpośredniego kontaktu z przyrodą. Kolekcje te nie są one jednak tak bogate, jak w muzeach przyrodniczych zlokalizowanych na obszarach cennych przyrodniczo lub w ich pobliżu (Kordowska, 2015).

Fotografia 3, 4. Dioramy, na których zaprezentowano kolekcje fauny
w Muzeum Łowiectwa i Jeździectwa w Warszawie
Źródło: M. Kordowska (wrzesień 2019)

Mniej jest kolekcji flory. Obejmują one przede wszystkim okazy gatunków rodzimych, które prezentowane są najczęściej w szklanych gablotach lub w zielnikach. Ponadto rośliny i ich zbiorowiska są przedstawiane na planszach w formie barwnych fotografii i opisów. Kolekcje takie są znacznie mniejsze pod względem liczby okazów niż zbiory fauny.

Z kolei ekspozycje bursztynu są zaledwie trzy. Największa z nich znajduje się w Muzeum Bursztynu w Gdańsku. Na wystawach są zaprezentowane: historia powstania bursztynu, jego właściwości, sposoby pozyskiwania oraz obróbka na przestrzeni dziejów (Muzeum Gdańska, 2019).

W miejskich muzeach przyrodniczych w jednym obiekcie muzealnym jednocześnie prezentowane są różne kolekcje. Najbardziej zróżnicowane pod tym względem są muzea nazywane przyrodniczymi i centra edukacji przyrodniczej. W muzeach geologicznych najczęściej prezentowane są wyłącznie kolekcje geologiczne, a w muzeach paleontologicznych zbiory paleontologiczne.

3.3. Sposoby prezentacji kolekcji przyrodniczych

Kolekcje przyrodnicze są prezentowane na różne sposoby. Ze względu na formy przedstawienia eksponatów można wyróżnić muzea tradycyjne, interaktywne i wirtualne (Kordowska, 2015; Stefanik, Kamel, 2013). Muzea tradycyjne usytuowane są w konkretnym budynku, a eksponaty umieszcza się najczęściej w szklanych gablotach. W muzeach interaktywnych, obok eksponatów prezentowanych w sposób tradycyjny, pojawiają się pomoce multimedialne, np. infokioski lub nagrania dźwiękowe i wideo. W niektórych instytucjach kolekcje udostępniane są dodatkowo za pomocą Internetu, w postaci tzw. wirtualnych spacerów.

Zbiory w muzeach przyrodniczych w miastach swoje eksponowane są w głównej mierze w sposób tradycyjny (rys. 3). Okazy, w postaci preparowanych zwierząt lub ich części, znajdują się w szklanych gablotach. W ten sposób prezentuje się również okazy geologiczne (fot. 5) i paleontologiczne. Ich uzupełnieniem są fotografie, plansze i modele oraz opisy i wyjaśnienia. Okazy roślinne mogą być zgromadzone i prezentowane w formie zielników, np. w Ogrodzie Botanicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Rysunek 3. Sposoby prezentacji zbiorów w miejskich muzeach przyrodniczych
Źródło: opracowanie własne

Znacznie mniej jest muzeów interaktywnych (rys. 3), czyli takich, w których tradycyjne wystawy są wzbogacone o elementy multimedialne. Infokioski znajdują się m.in. w Muzeum Przyrodniczym Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi, a także w Uniwersyteckim Centrum Przyrodniczym im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku. Z kolei w Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie można posłuchać odgłosów wymarłych gadów (fot. 6).

Najmniej liczne są muzea wirtualne. W przypadku muzeów przyrodniczych w mieście są to wyłącznie formy uzupełniające tradycyjne

Fotografia 5. Okazy geologiczne
w Muzeum Geologicznym
Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie
Źródło: M. Kordowska (listopad 2019)

Fotografia 6. Przyciski dźwiękowe
w Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii
Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
Źródło: M. Kordowska (wrzesień 2014)

obiekty. Kolekcje prezentowane są w postaci wirtualnego spaceru. Najbardziej rozbudowaną wersją muzeum wirtualnego jest Muzeum Przyrodnicze Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (fot. 7). Oprócz tradycyjnego wirtualnego spaceru na zwiedzających czekają puzzle i kreator pocztówek. Strona zawiera także zakładkę „Warto zobaczyć” – są tam prezentowane zabytki Krakowa położone blisko Muzeum (Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk, 2019).

Fotografia 7. Wirtualny spacer po Muzeum Przyrodniczym
Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt
Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
Źródło: Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt
Polskiej Akademii Nauk (2019)

4. Formy działalności miejskich muzeów przyrodniczych

Najważniejsze funkcje muzeów przyrodniczych w miastach, oprócz działalności naukowo-badawczej, to: edukacja i upowszechnianie wiedzy o środowisku przyrodniczym dla mieszkańców miast i turystów oraz rozrywka i rekreacja.

4.1. Funkcja edukacyjna miejskich muzeów przyrodniczych

Najlepiej rozbudowaną funkcją tego typu obiektów w mieście jest działalność edukacyjna. Ma ona bardzo zbliżony charakter do inicjatyw podejmowanych w muzeach przyrodniczych zlokalizowanych na obszarach cennych przyrodniczo lub w ich pobliżu (Kordowska, 2015). Muzea położone w miastach cechuje jednak różnorodność form proponowanej działalności edukacyjnej (tab. 1). Oferta kierowana do grup zorganizowanych różni się od przygotowanej z myślą o osobach indywidualnych.

Najprostszą formą działalności edukacyjnej dla grup zorganizowanych jest zwiedzanie muzeum z przewodnikiem (tab. 1). Dzięki temu można zobaczyć nie tylko wszystkie wartości obejrzenia miejsca, lecz również dowiedzieć się wielu interesujących rzeczy. Ponadto przewodnicy często lepiej niż nauczyciele potrafią podczas oglądania wystaw wzbudzić zainteresowanie dzieci i młodzieży, zadając różnego rodzaju pytania, zagadki, a niekiedy nawet przeprowadzając konkursy. Uzupełnieniem i urozmaicheniem ekspozycji stałych są wystawy czasowe, na których

mogą być prezentowane obiekty tego samego rodzaju co inne eksponaty w muzeum, lub wystawy fotografii, malarstwa lub rzeźby.

Inną popularną formą edukacyjną są lekcje muzealne (tab. 1). Ich charakter, czas trwania i zakres przekazywanych informacji są dostosowane do wieku zwiedzających (przedszkolaków, uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych, ponadgimnazjalnych, studentów). Lekcje muzealne mogą być uzupełnione o prezentacje multimedialne lub wyświetlenie filmu przyrodniczego. Co więcej, dla urozmaicenia zajęć wprowadza się karty pracy, np. w Muzeum Przyrodniczym im. prof. Władysława Rydzewskiego we Wrocławiu (Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego, 2019).

Tabela 1. Formy działalności edukacyjnej dla grup zorganizowanych – zajęcia stacjonarne

Działalność edukacyjna stacjonarna	Przykład muzeum przyrodniczego
Zwiedzanie muzeum z przewodnikiem dla starszych grup przedszkolaków, uczniów szkół podstawowych, gimnazjów, liceów ogólnokształcących oraz innych szkół średnich	Muzeum Geologiczne Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie; Muzeum Geologiczne Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie; Muzeum Przyrody w Olsztynie
Lekcje muzealne z pracownikami muzeum dla starszych grup przedszkolaków, uczniów szkół podstawowych, gimnazjów, liceów ogólnokształcących oraz innych szkół średnich	Muzeum Bursztynu w Gdańsku; Muzeum Przyrodnicze im. prof. Władysława Rydzewskiego we Wrocławiu; Muzeum Zoologiczne Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Lekcje muzealne z nauczycielem na postawie przygotowanych przez muzeum scenariuszy zajęć dla starszych grup przedszkolaków, uczniów szkół podstawowych, gimnazjów, liceów ogólnokształcących oraz innych szkół średnich	Uniwersyteckie Centrum Przyrodnicze im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku
Warsztaty przyrodnicze dla starszych grup przedszkolnych, uczniów szkół podstawowych, gimnazjów, liceów ogólnokształcących oraz innych szkół średnich	Muzeum Geologiczne Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie; Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie; Pracownia Muzeum Ziemi w Poznaniu
Wystawy czasowe	Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie; Muzeum Paleobotaniczne Instytutu Botaniki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; Uniwersyteckie Centrum Przyrodnicze im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku

Tabela 1 (cd.)

Działalność edukacyjna stacjonarna	Przykład muzeum przyrodniczego
Zajęcia dydaktyczne dla studentów	Centrum Edukacji Przyrodniczej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; Muzeum Geologii Żłóż im. Czesława Poborskiego w Gliwicach; Muzeum Geologiczne im. Jana Ziomka w Łodzi

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych miejskich muzeów przyrodniczych.

W muzeach przyrodniczych w miastach organizowane są także dostosowane do wieku zwiedzających warsztaty edukacyjne o zróżnicowanej tematyce. Mogą dotyczyć gatunków roślin, zwierząt, ich siedlisk, a także osobliwości geologicznych i paleontologicznych. Polegają m.in. na rozpoznawaniu i preparowaniu skamieniałości, oglądaniu obiektów pod mikroskopem lub wykonywaniu prostych doświadczeń (fot. 8, 9).

Fotografia 8, 9. Część sali muzealnej wydzielona na warsztaty edukacyjne w Muzeum Geologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie
Źródło: M. Kupiec (listopad 2019)

W odróżnieniu od lekcji i warsztatów edukacyjnych w muzeach zlokalizowanych na obszarach cennych przyrodniczo lub w ich pobliżu w instytucjach miejskich tego typu działalność edukacyjna odbywa się w głównej mierze w budynkach. Działalność edukacyjna w terenie należy do rzadkości. Najbardziej popularną formą jest zwiedzanie ekspozycji na otwartej przestrzeni (tab. 2), np. lapidariów w muzeach geologicznych.

Najczęściej terenowe warsztaty przyrodnicze prowadzone są podczas różnego rodzaju imprez ogólnopolskich, np. Nocy Muzeów. Z kolei

spośród wszystkich muzeów przyrodniczych w miastach najbardziej rozwiniętą edukację terenową oferuje Muzeum Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu, w którym organizowane są warsztaty pt. „Geologia w terenie”. W trakcie tych spotkań uczniowie pracują z mapą topograficzną i kompasem, a także uczą się przeprowadzać analizę odkrywki geologicznej oraz rozpoznawać skamieniałości (Muzeum Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, 2019).

Tabela 2. Formy działalności edukacyjnej dla grup zorganizowanych i osób indywidualnych – zajęcia terenowe

Działalność edukacyjna terenowa	Przykład muzeum przyrodniczego
Zwiedzanie ekspozycji na otwartej przestrzeni (grupy zorganizowane, osoby indywidualne)	Uniwersyteckie Centrum Przyrodnicze im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku; Muzeum Geologiczne w Kielcach; Muzeum Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu
Warsztaty przyrodnicze w terenie (osoby indywidualne)	Muzeum Łowiectwa i Jeździectwa w Warszawie; Uniwersyteckie Centrum Przyrodnicze im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku; Muzeum Przyrody w Olsztynie

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych miejskich muzeów przyrodniczych.

Działalność edukacyjna dla osób indywidualnych obejmuje te same formy co dla grup zorganizowanych. Jednak przebieg zajęć jest często dostosowany do grup zróżnicowanych wiekowo, m.in. rodzin z dziećmi, dzieci, a także samych dorosłych (tab. 3).

Indywidualni zwiedzający, podobnie jak grupy zorganizowane, mogą skorzystać z usług przewodnika. Jednak nie w każdym muzeum oferowane jest takie rozwiązanie. W niektórych instytucjach pojawiły się audioprzewodniki, czyli nieduże urządzenia elektroniczne wyposażone w słuchawki, z nagraniami, na których opisano szczególnie ciekawe ekspozyty. Zwiedzanie z wykorzystaniem audioprzewodnika oferowane jest w Muzeum Przyrodniczym Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi (Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Łódzkiego, 2019).

Warsztaty przyrodnicze dla osób indywidualnych organizowane są najczęściej podczas ogólnopolskich imprez oraz różnych świąt, np. Dnia Dziecka lub dni wolnych (wakacji, ferii zimowych). Mają one podobny charakter jak warsztaty dla grup zorganizowanych, jednak większy nacisk kładziony jest na aspekty praktyczne. Najczęściej oferowane

Tabela 3. Formy działalności edukacyjnej dla indywidualnych zwiedzających

Działalność edukacyjna stacjonarna	Przykład muzeum przyrodniczego
Zwiedzanie muzeum z przewodnikiem dla osób indywidualnych (także z audioprzewodnikiem)	Muzeum Inkluzji w Bursztynie w Gdańsku; Muzeum Przyrodnicze Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; Muzeum Przyrody w Olsztynie
Warsztaty edukacyjne dla różnych grup wiekowych	Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie; Muzeum Geologiczne Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie; Pracownia Muzeum Ziemi w Poznaniu
Konkursy przyrodnicze	Muzeum Geologiczne w Kielcach; Muzeum Geologiczne im. Henryka Teisseyre we Wrocławiu
Otwarte wykłady naukowe	Muzeum Przyrody w Olsztynie; Muzeum Przyrodnicze Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Muzeum Ziemi Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
Emisja filmów przyrodniczych dla różnych grup wiekowych	Muzeum Przyrody w Olsztynie; Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
Wystawy czasowe	Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie; Muzeum Paleobotaniczne Instytutu Botaniki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; Uniwersyteckie Centrum Przyrodnicze im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych miejskich muzeów przyrodniczych.

są warsztaty dla rodzin z dziećmi. Takie działania są prowadzone m.in. w Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk i Muzeum Geologicznym Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie.

Dla osób indywidualnych organizowane są również konkursy przyrodnicze, emisje filmów przyrodniczych dla różnych grup wiekowych oraz otwarte wykłady naukowe (tab. 3). Te ostatnie mogą mieć charakter cykliczny lub jednorazowy, bywają skierowane do zwiedzających bądź otwarte dla wszystkich chętnych. Wykłady najczęściej odbywają się w muzeach zarządzanych przez Polską Akademię Nauk, np. w Muzeum Przyrodniczym Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk w Krakowie.

4.2. Funkcja rozrywkowa miejskich muzeów przyrodniczych

Funkcja rozrywkowa muzeów przyrodniczych w mieście jest realizowana przez uczestnictwo tych placówek w różnych imprezach, przede wszystkim ogólnopolskich. Wydarzenia te odbywają się corocznie (np. Noc Muzeów, Festiwal Nauki) lub rzadziej jednorazowo (np. okrągła rocznica utworzenia muzeum lub innego ważnego wydarzenia). W tabeli 4 przedstawiono najbardziej znane imprezy ogólnopolskie, w których biorą udział miejskie muzea przyrodnicze, zaczynając od najpopularniejszych.

Tabela 4. Najbardziej popularne imprezy z udziałem miejskich muzeów przyrodniczych

Impreza ogólnopolska	Przykład uczestniczącego muzeum przyrodniczego
Noc Muzeów	Muzeum Zoologiczne Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi; Muzeum Geologiczne Wydziału Geologii, Geofizyki i Ochrony Środowiska Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie
Festiwal Nauki	Muzeum Geologiczne im. Jana Ziomka w Łodzi; Muzeum Geologiczne im. Stanisława Józefa Thugutta w Warszawie; Muzeum Paleobotaniczne Instytutu Botaniki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
Inne (np. Noc Bibliotek, Dni Otwarte Funduszy Europejskich, Międzynarodowy Dzień Ptaków)	Muzeum Geologiczne Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie; Muzeum Geologiczne Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie; Muzeum Łowiectwa i Jeździectwa w Warszawie
Gięda minerałów oraz kiermasz biżuterii	Muzeum Mineralogiczne im. Kazimierza Maślankiewicza we Wrocławiu, Muzeum Bursztynu w Gdańsku; Muzeum Geologii Złóż im. Czesława Poborskiego w Gliwicach
Noc Naukowców	Muzeum Geologii Złóż im. Czesława Poborskiego w Gliwicach; Centrum Edukacji Przyrodniczej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; Pracownia Muzeum Ziemi w Poznaniu
Piknik Naukowy	Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk i Muzeum Geologiczne Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie
Noc Biologów	Uniwersyteckie Centrum Przyrodnicze im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku; Muzeum Przyrodnicze Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk w Krakowie; Muzeum i Instytut Zoologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

Tabela 4 (cd.)

Impreza ogólnopolska	Przykład uczestniczącego muzeum przyrodniczego
Dzień Ziemi	Muzeum Geologii Złóż im. Czesława Poborskiego w Gliwicach; Muzeum Geologiczne Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie
Imprezy dla seniorów	Uniwersyteckie Centrum Przyrodnicze im. prof. Andrzeja Myrchy w Białymstoku; Muzeum Przyrody w Olsztynie

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zawartych na stronach internetowych miejskich muzeów przyrodniczych.

W odróżnieniu od imprez, w których biorą udział muzea przyrodnicze zlokalizowane na obszarach cennych przyrodniczo lub w ich pobliżu, wydarzenia w ośrodkach miejskich odbywają się głównie w budynkach muzealnych (Kordowska, 2015). Stanowią one jedną z wielu atrakcji organizowanych w tym samym czasie i poniekąd muszą być konkurencyjne wobec ofert innych muzeów. Z powyższych powodów program i prowadzone w tym czasie wykłady, pogadanki, pokazy, warsztaty, konkursy o tematyce przyrodniczej muszą być szczególnie ciekawe.

Nowością w ofercie muzeów przyrodniczych jest organizowanie urodzin dla dzieci. Taką imprezę można urządzić w Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Wydarzenie jest połączeniem dobrej zabawy ze zdobywaniem wiedzy. W trakcie imprezy dzieci poznają najciekawsze okazy prehistorycznych gadów. W programie są: zwiedzanie muzeum z przewodnikiem, quizy, wykopaliska oraz rysowanie tropów odkopanych dinozaurów. Przewidziana jest również przerwa na tort i inne słodkości. Taka impreza zorganizowana w muzeum trwa dwie godziny (Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk, 2019). Podobną usługę oferuje Muzeum Geologiczne Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie.

5. Promocja i kreowanie pozytywnego wizerunku muzeów przyrodniczych w mieście

Niemal wszystkie muzea przyrodnicze w miastach mają własną stronę internetową. Wyjątek stanowią Dom Przyrodnika im. E. i St. Forysiów w Bielsku-Białej i Muzeum Paleobotaniczne Instytutu Botaniki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Coraz większą popularnością cieszy się

promocja muzeów w serwisach społecznościowych. Nieco ponad połowa (17) obiektów ma własne konto na Facebooku, na którym udostępniane są informacje o nadchodzących wydarzeniach. Oczywiście wiadomości takie pojawiają się również na tradycyjnych stronach internetowych, jednak funkcje serwisu Facebook umożliwiają lepszą promocję oraz dotarcie do większego grona odbiorców. Muzea przyrodnicze w miastach są reklamowane również przez instytucje naukowe, które nimi zarządzają.

6. Podsumowanie

Muzea przyrodnicze w miastach związane są najczęściej z prowadzącymi je placówkami naukowymi. Tym samym najwięcej jest ich w tradycyjnych ośrodkach akademickich – dominują Warszawa i Kraków. Zbiory omawianych placówek znacznie częściej nawiązują do działalności naukowej organizujących je podmiotów niż do lokalnego otoczenia przyrodniczego. Na przykład, odwiedzając muzea warszawskie, bardziej można pogłębić wiedzę o dinozaurach z pustyni Gobi niż o gatunkach zwierząt zamieszkujących dolinę Wisły.

Z przeprowadzonej kwerendy wynika, że w muzeach przyrodniczych w miastach aktywnie popularyzowana jest wiedza o przyrodzie, poprzez organizowanie lekcji muzealnych, warsztatów przyrodniczych i uczestnictwo w różnego rodzaju imprezach. Uwagę zwraca różnorodność form rozpowszechniania nauki, obejmująca nawet – w przypadku niektórych placówek – organizację przyjęć urodzinowych o tematyce zbieżnej z ekspozycją. Większość tych zajęć ma charakter stacjonarny, co pozwala w pełni wykorzystywać zbiory, jednak służy raczej rozwijaniu wiedzy ogólnej niż zbliżeniu odwiedzających do otaczającej ich przyrody.

Obecnie przed muzealnikami stawiane są trudne zadania wynikające z rosnącej popularności multimediów. Ekspozycje oraz oferta edukacyjna i rozrywkowa muszą być stale dostosowywane do potrzeb zwiedzających, aby przyciągać ich swoją atrakcyjnością. Istnieje ryzyko, że nadmiar nowych technologii, stosowanych również w muzeum, nie ułatwi ludziom kontaktu ze środowiskiem naturalnym. Zwiedzający, zamiast wykorzystać zdobyte w muzeum informacje podczas spaceru w parku czy lesie, odbędą przechadzkę wirtualną – w domu przed komputerem.

Opisane wyżej zmiany zachodzące w polskim muzealnictwie przyrodniczym będą z pewnością obejmować coraz większą liczbę obiektów. Trudno również przewidzieć, jak bardzo będzie ulegał wzrostowi trend na zastępowanie tradycyjnych ekspozycji multimediami. Niektóre

z wiodących europejskich muzeów przyrodniczych (m.in. Muzeum Historii Naturalnej w Kopenhadze, Londynie i Berlinie) przekształciły się już w wyspecjalizowane, interaktywne obiekty, przypominające dzisiejsze centra edukacyjne (Strager, Astrup, 2014).

Bibliografia

- Abraham, A., Sommerhalder, K., Abel, T. (2010). Landscape and well-being: a scoping study on the health-promoting impact of outdoor environments. *International journal of public health*, 55 (1), 59–69.
- Balmford, A., Beresford, J., Green, J., Naidoo, R., Walpole, M., Manica, A. (2009). A global perspective on trends in nature-based tourism. *PLOS Biology*, 7 (6), 16.
- Folga-Januszewska, D. (2011). *1000 muzeów w Polsce – przewodnik*. Lesko: Wydawnictwo Bosz.
- Główny Urząd Statystyczny (2019). Pobrane z: <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/216,pojecie.html> (17.11.2019).
- Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt Polskiej Akademii Nauk (2019). Pobrane z: <http://isez.pan.wkraj.pl/rc> (10.10.2019).
- Jędrusiak, T. (2009). Turystyka muzealna. W: K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*. T. 1 (s. 36–58). Poznań: Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu.
- Kąsinowska, R. (1998). *Zamek w Kórniku*. Kórnik: Prasowe Zakłady Graficzne.
- Kluss, M., Kruczek, J. (2010). *Zamek w Pszczynie – perła śląskiej architektury*. Olszanica: Wydawnictwo Bosz.
- Kodeks Etyki ICOM dla Muzeów (2018). Pobrane z: <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/poland.pdf> (17.11.2019).
- Kordowska, M. (2015). Współczesne muzea przyrodnicze w Polsce i ich działalność. *Turystyka Kulturowa*, 4, 24–40.
- Lijewski, T., Mikułowski, B., Wyrzykowski, J. (2008). *Geografia turystyczna Polski*. Warszawa: Polskie Wydawnictwa Ekonomiczne.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2019). Pobrane z: www.mkidn.gov.pl (7.11.2019).
- Muzeum Ewolucji Instytutu Paleobiologii Polskiej Akademii Nauk (2019). Pobrane z: www.muzevol.pan.pl (11.10.2019).
- Muzeum Gdańskie (2019). Pobrane z: <https://muzeumgdansk.pl> (15.11.2019).
- Muzeum Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego (2019). Pobrane z: <http://muzeum.wnoz.us.edu.pl> (10.10.2019).
- Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Łódzkiego (2019). Pobrane z: <http://web.biol.uni.lodz.pl/muzeum/> (11.10.2019).
- Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego (2019). Pobrane z: www.muzeum-przyrodnicze.uni.wroc.pl (10.10.2019).
- Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (2019). Pobrane z: www.nimoz.pl (7.11.2019).
- Soga, M., Gaston, K.J. (2016). Extinction of experience: The loss of human–nature interactions. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 14 (2), 94–101.

- Stasiak, A. (2000). Muzeum jako produkt turystyczny. W: A. Szwichenberg, E. Dziegieć (red.), *Przemysł turystyczny* (s. 165–182). Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.
- Stasiak, A. (2006). Muzea wobec wyzwań współczesnej turystyki. W: A. Toczewski (red.), *Rola muzeów w turystyce i krajoznawstwie* (s. 29–44). Zielona Góra: Wydawnictwo Muzeum Ziemi Lubuskiej
- Stasiak, A. (2007). O potrzebie rewolucji w polskim muzealnictwie XXI wieku. W: A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?* (s. 126–127). Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi.
- Stasiak, A., Włodarczyk, B. (2013). Miejsca spotkań kultury i turystyki. W: B. Krakowiak, A. Stasiak, B. Włodarczyk (red.), *Kultura i turystyka – miejsca spotkań* (s. 29–46). Łódź: Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego.
- Stefanik, M., Kamel, M. (2013). Muzea i wystawy interaktywne w Polsce – współczesna atrakcja turystyczna. *Turystyka Kulturowa*, 8, 5–23.
- Strager, H., Astrup, J. (2014). A place for kids? The public image of natural history museums. *The Museum Journal*, 57 (3), 315–327.
- United Nations (2018). *World urbanization prospects: The 2018 Revision. Key facts*. Pobrane z: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-KeyFacts.pdf> (17.11.2019)

NATURA DLA MIESZCZUCHA – ROLA MIEJSKICH MUZEÓW PRZYRODNICZYCH W POPULARYZACJI I EDUKACJI PRZYRODNICZEJ

Abstrakt: Celem artykułu jest charakterystyka polskich muzeów przyrodniczych znajdujących się w miastach, a w szczególności odpowiedź na pytanie, czy i w jaki sposób placówki te przyczyniają się do zachowania bądź odbudowania powiązań między człowiekiem a środowiskiem przyrodniczym. Zidentyfikowane muzea przyrodnicze w miastach są związane najczęściej z funkcjonującymi tam placówkami naukowymi, a ich zbiory bardziej nawiązują do profilu prowadzonych w tych jednostkach prac badawczych niż do lokalnego otoczenia przyrodniczego. Z tego powodu muzea przyrodnicze w miastach zapewniają raczej dostęp do wiedzy ogólnej o środowisku naturalnym, a nie zbliżenie się odwiedzających do przyrody.

Słowa kluczowe: muzeum przyrodnicze, edukacja przyrodnicza, krajoznawstwo, miasto.

NATURE FOR A CITY DWELLER: THE ROLE OF NATURAL HISTORY MUSEUMS IN POPULARIZING ENVIRONMENTAL EDUCATION

Abstract: The purpose of the article is to present Polish natural history museums in cities, and answer the question whether and how these establishments contribute to preserving or restoring the bond between humans and the natural environment. The natural history museums described in the article are usually connected with academic centres in the cities and this informs their research rather than being related to the local natural environment. Thus, natural history museums offer visitors access to general knowledge about the environment rather than enabling them to experience nature more closely.

Keywords: natural science museum, environmental education, cultural heritage tourism, city.